

LUKE
DITTRICH

Pacientul H.M.

O poveste despre memorie,
nebunie și secrete de familie

Traducere din limba engleză
de Raluca Chifu și Emilia Vasiliu

Cuprins

Prolog	11
PARTEA I. Originile	
Capitolul 1. Căzătura	19
Capitolul 2. Plumb mototolit și cupru boțit	28
Capitolul 3. Slujbe de vis	37
Capitolul 4. Podul	45
Capitolul 5. Arline	57
PARTEA A II-A. Nebunie	
Capitolul 6. Pomander Walk	69
Capitolul 7. Apă, foc, electricitate	81
Capitolul 8. Melius Anceps Remedium Quam Nullum	94
Capitolul 9. Cei defecti	109
Capitolul 10. Camera 2 200	118
Capitolul 11. Sunset Hill	125
Capitolul 12. Experimentul a fost de succes, dar pacientul a murit	130
Capitolul 13. Acces nelimitat	143
Capitolul 14. Ecforie	156
Capitolul 15. Aspiratorul și pioletul	167

PARTEA A III-A. Vânătoarea

Capitolul 16. A fost adusă în mare	183
Capitolul 17. Proust pe masa de operație	204
Capitolul 18. Ghinioane cu noroc	216
Capitolul 19. Henry Gustave Molaison (1926–1953)	227

PARTEA A IV-A. Descoperire

Capitolul 20. Acolo unde îngerilor le e teamă să păsească	245
Capitolul 21. Maimuțe și oameni	260
Capitolul 22. Interpretarea stelelor	276
Capitolul 23. Centrul ticălosului	285
Capitolul 24. Proiectul de cercetare de la MIT cunoscut drept pacientul amnezic H.M.	293

PARTEA A V-A. Războaie secrete

Capitolul 25. Când Dewey l-a învins pe Truman	319
Capitolul 26. Un om plăcut și docil	341
Capitolul 27. Ca să vezi cascada, trebuie să te duci la Niagara	347
Capitolul 28. Pacientul H.M. (1953–2008)	361
Capitolul 29. Mirosul prafului de os	372
Capitolul 30. Fiecare zi are singurătatea ei	382
Capitolul 31. Post-Mortem	405
Epilog	433
Mulțumiri	439

Prolog

Laboratorul noaptea, luminile de slabă intensitate. De la un iMac se aude o melodie de Ennio Morricone, în versiunea lui Pat Metheny, în timp ce dr. Jacopo Annese stă în fața cabinetului său ventilat și izolat din rațiuni de securitate, cu o mică pensulă în mână, destrămând o secțiune mototolită de creier. Secțiunea plutește în soluție salină, într-o tăviță joasă de plastic, și arată exact ca o bucată de ghimbir de la un restaurant bun de sushi, unul în care nu se colorează artificial ghimbirul, ci se lasă palid. Annese își apucă pensula și, folosindu-se de tamponări și smucituri exersate, o desface delicat. Secțiunea se transformă într-o siluetă care poate fi recunoscută drept ceea ce este, din ce organ provine, chiar dacă nu sunteți neuroanatomist, ca Annese.

Adoră nopțile liniștite ca aceasta, când asistenții săi de laborator îi pregătesc tot ce are nevoie – recipiente numerotate pentru probe, pensule, lamele de sticlă goale – și apoi îl lasă în pace, cu muzica și munca lui.

Annese reușește să așeze secțiunea pe lamela care stă pe jumătate scufundată în tăviță, dând des din cap, privind-o din mai multe unghiuri, încercând să vadă dacă a orientat-o cum trebuie. Atunci când vă uitați direct spre lamelă, emisfera stângă trebuie să fie în partea dreaptă a câmpului vostru vizual, la fel cum ar sta și dacă v-ați uita direct în ochii posesorului aceluși creier. Deși creierii sunt în linii mari simetrici, ei nu sunt exact așa, iar Annese s-a familiarizat cu topografia acestora, cu toate șanțurile lor ușor asimetrice. Fix în centrul acestei secțiuni se află o zonă care ar

conține în condiții normale un cadru consolidat de țesut neuronal, dar care are în loc două goluri câte unul în fiecare emisferă. Annese este atent în mod special să nu destrame conturul găurilor și nici să le deformeze, tamponându-le migălos perimetrele zdrențuite cu vârful pensulei. Găurile sunt istorice, prețioase în felul lor. Annese nu vrea să ajungă celebru ca fiind cel de-al doilea doctor care profanează anume acest creier.

După câteva împunsături, Annese începe să scoată sticla din tăviță. Înainte să se pregătească pentru a deveni om de știință, lucrase ca bucătar și folosea adesea analogii cu gătitul pentru a-și explica tehnicile. Arta histologiei seamănă mult coptului, spune el, din moment ce în ambele cazuri totul trebuie să fie atent calibrat, fără prea mult loc pentru improvizații. În scurt timp, lamela de sticlă cu ceea ce purta așezat în poziție perfectă se află în siguranță pe suprafața călăie a unui încălzitor, urmând să rămână acolo la uscat peste noapte.

Annese se întinde după încă o fiolă criogenică, cea cu numărul 451, și îi desface capacul. Chiar înainte să așeze următoarea secțiune în tavă, se întoarce spre mine și zâmbește.

„Vezi cât de mult am de lucru ca să curăț după bunicul tău?” spune el.

Erau lucruri pe care Henry iubea să le facă.

Adora să mângâie animalele. Centrul Bickford Health Care fusese una dintre primele unități ale Eden Alternative din Connecticut, ceea ce însemna că, pe lângă cei aproximativ 48 de pacienți, centrul mai găzduia și trei pisici, patru sau cinci păsări, mai mulți pești, un iepure și un câine care se numea Sadie. Henry petrece ore întregi în scaunul cu rotile, stând în curte cu iepurele în poală și cu Sadie lângă el.

Adora să se uite la trenurile care treceau în apropiere. Camera lui, cea cu numărul 133, se afla în capătul îndepărtat al centrului, iar de la fereastră putea să urmărească de câteva ori pe zi cum viața câte o garnitură Amtrak pe lângă cărămizile scorjite ale vechii fabrici de hârtie abandonate de pe celălalt trotuar.

Adora jocurile de cuvinte. Petrecea ore bune alături de cărți pline de așa ceva. Multe dintre lucrările științifice care au fost scrise despre Henry pe parcursul ultimelor șase decenii descriu aviditatea lui față de careurile de cuvinte încrucișate, deși în ultimii ani ai vieții ajunseseră să i se pară prea dificile și a trecut la jocuri mai simple, în care trebuia să identifice cuvinte.

Adora filmele vechi. Cu Bogart și Bacall, acea epocă. *Regina africană. Pe aripile vântului. La nord prin nord-vest*. Noi le spunem filme clasice, chiar dacă pentru el, desigur, nu erau clasice. El cerea să vizioneze unul dintre aceste filme, iar o asistentă sau o infirmieră dădea drumul la o casetă video. Televizoarele nu îl surprindeau, tehnologia TV fiind ceva apărut pe vremea lui. Dar nu a reușit niciodată să se descurce cu o telecomandă.

Adora să vorbească cu oamenii. Le spunea povești. Spunea iar și iar aceleași povești, dar întotdeauna le spunea cu la fel de mult entuziasm. Atunci când era întrebat dacă își amintea să-i mai fi întâlnit anterior, el răspundea adesea afirmativ; el credea că fuseseră cândva prieteni. Nu fuseseră colegi de liceu? Chiar și atunci când incertitudinile referitoare la aceste situații deveneau frustrante, de regulă rămânea politicos și vesel. Și ascultător. Atunci când veneau oamenii de știință să îl ia pentru a-l duce în laborator, nu se opunea niciodată. Și aproape întotdeauna își lua tratamentul atunci când asistentele îi cereau asta. În rarele situații în care el refuza, asistentele cunoșteau o modalitate ușoară prin care să-l facă să coopereze. Era un truc transmis timp de zeci de ani de la o asistentă la alta.

„Henry”, spunea o asistentă, „dr. Scoville insistă să-ți iei pastilele chiar în acest moment!”

Se conforma invariabil.

Această strategie a funcționat până la final, până când Henry a murit. Faptul că Scoville murise cu decenii înainte și că nu intraseră în contact de zeci de ani nu conta absolut deloc. Scoville rămăsese o figură autoritară în viața lui Henry, pentru că viața lui Henry nu s-a mai clintit după acea zi din 1953, atunci când dr. William Beecher Scoville, bunicul meu, îi extirpase câteva bucăți mici, dar importante din creier.

* * *

Îmi amintesc că m-am ținut după bunicul meu pe un deal înzăpezit în ultima lui iarnă.

Cred că purta un pardesiu albastru-deschis, iar în mintea mea pardesiul e uzat și jerpelit, deși aceasta nu i-ar fi stat în fire. Era un bărbat care fusese caracterizat cândva de către un reporter de la *New York Times* ca fiind „aproape ireal de elegant la înfățișare”. Dar iată că așa e în amintirea mea: un pardesiu albastru ponosit. Poate că avea chiar și o șapcă de lână, una cu moț în vârf, trasă peste părul lui lins. Mama mea spune că întotdeauna își pieptăna părul cu ulei de măsline.

Mergeam la săniuș.

Îmi amintesc zăpadă, un cer alb, niște copaci. Frig. Urcând anevoios împreună.

Căra după el o sanie de lemn de modă veche, una suficient de mare pentru amândoi. Atunci când a ajuns în vârful dealului, s-a oprit, s-a uitat în spate spre mine și a așteptat.

De ce îmi amintesc toate acestea?

Îmi amintesc pentru că tumultul de stimuli captați de ochii, urechile și pielea mea m-a bombardat cu imagini, sunete și texturi, cu pomi fără frunze, cu pălăria bunicului meu și cu scârțâitul ghetelor noastre prin zăpada proaspătă, iar toate acestea au fost canalizate spre câteva zone mici, dar importante din creierul meu de puști de 10 ani. Apoi creierul meu s-a apucat de treabă, a procesat senzațiile brute în altceva: o amintire, una care încă persistă și care încă mai iese la lumină uneori, derulată rapid și nesigur.

O iau prea tare înainte.

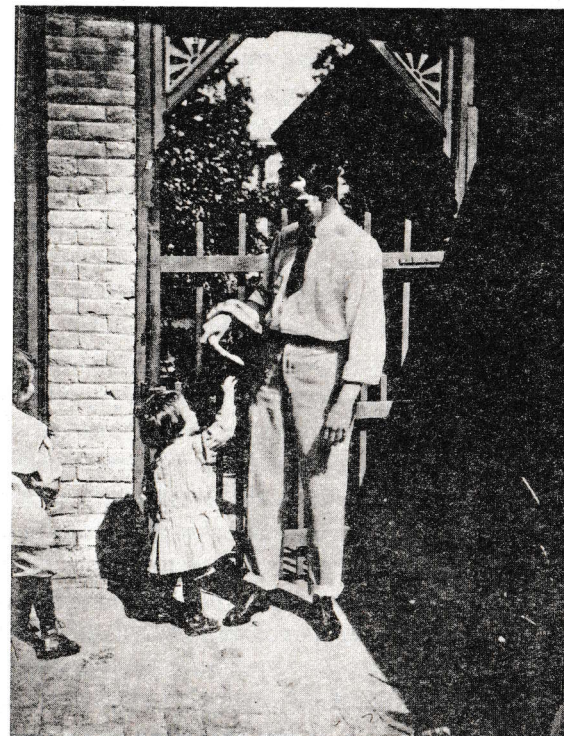
Amintirile sunt ceea ce ne constituie. Tot ce suntem reprezintă tot ce am fost. Acest aspect a fost întotdeauna adevărat și este atât de evident, încât abia dacă e nevoie să fie spus. Însă, chiar dacă suntem făcuți din amintiri, abia de curând am început să înțelegem cum ne facem amintiri. Povestea care dezvăluie cum am ajuns la această înțelegere este povestea pe care o spun în

această carte. Este o poveste cu eroi și răufăcători, cu tragedii și dragoste, cu violență și tandrețe. Bunicul meu joacă un rol, dar este mult mai mult decât atât.

Este o poveste despre știință și despre natură, fie aceasta umană sau de alt fel.

Și începe, așa cum încep multe povești, cu o căzătură.

PARTEA I
Originile

Capitolul 1 Căzătura

În colțul din nord-vestul Parcului Colt, din centrul orașului Hartford, Connecticut, se ridica pe un pedestal de granit o statuie de bronz înaltă de trei metri, reprezentativă pentru numele parcului. Un omagiu gravat adus lui Samuel Colt, inventatorul pistolului Colt .45, ocupa una dintre lateralele pedestalului, dar băiatul care se îndrepta cu pași greoi spre statuie nu ar fi putut să-l citească, nici dacă ar fi vrut, pentru că nu-și purta ochelarii. Era 3 iulie, la vremea cinei, și probabil că se întâmpla în 1933 sau 1934, deși anul precis urma să fie unul dintre aspectele controversate în lumea științifică în deceniile care au urmat. Apartamentul familiei sale de la etajul al doilea, la care se ajungea urcând pe scări, se afla cam la 400 de metri distanță. Avea 7 sau 8 ani și se mutase deja de trei ori. Tatăl lui era electrician, nu făcea prea mulți bani, și trebuia să se ducă oriunde se găsea de lucru. E posibil să fi fost derutant uneori pentru băiat, cu toate aceste case derulându-se în viața lui, cu toate acele începuturi de la zero. Era blond, avea ochii de un albastru puternic și un zâmbet drăgălaș, nesigur.

Un drum abrupt tăia latura de nord a parcului, iar dacă băiatul mergea pe acolo și apoi la vale pe câteva străzi lăturalnice, putea să economisească puțin timp din plimbarea în drum spre casă. Poate că vederea băiatului era proastă, dar nu era nimic în neregulă cu urechile lui. Nu a auzit nicio mașină care s-ar fi apropiat. A pășit de pe trotuar și a început să traverseze.

Biciclistul, rulând din vârful dealului, nu l-a văzut pe Henry decât atunci când a fost prea târziu.

* * *

Hippocrates Asclepiades, un medic grec născut pe insula Kos în secolul al IV-lea î.e.n., este în mare parte considerat părintele medicinei moderne. Chiar dacă numele lui de familie indică o presupusă legătură de familie cu Asclepios, veneratul zeu-doctor din mitologia greacă, Hipocrate a ajuns celebru pentru că a promovat revoluționarul argument conform căruia zeii nu aveau ce căuta în medicină. Vraci de tot felul există de când au apărut și oamenii, dar Hipocrate a fost unul dintre primii care au respins magia, spiritismul și religia pe care se bazaseră cei mai mulți dintre predecesorii săi. În schimb, el a încercat să localizeze sursele afecțiunilor noastre în mediul fizic și în interiorul corpurilor noastre.

Această abordare a fost bine ilustrată într-un text pe care l-a scris, intitulat „Despre boala sacră”. Titlul era puțin înșelător, pentru că Hipocrate prefera să îi spună altfel bolii respective: epilepsie, din grecescul *epilambanein*, care înseamnă „a cuprinde”, iar boala epilepsiei, scria el, nu era „cu nimic mai divină decât altele; ci are un specific, așa cum au și alte boli, și o cauză din care izvorăște”. El i-a criticat pe „vrăjitori, purificatori, escroci și șarlatani”, care se foloseau de „divinitate ca pretext și ca acoperire pentru propria lor incapacitate de a oferi vreun ajutor”, și i-a ridiculizat întrucât dădeau vina pe zei pentru diferitele forme în care se manifesta epilepsia la pacienții lor: „Căci, dacă imită o capră sau dacă scrâșnesc din dinți, sau dacă au convulsii pe partea dreaptă a corpului, ei spun că mama zeilor provoacă acestea. Dar, dacă vorbesc pe un ton mai ridicat și mai intens, seamănă în această stare cu un cal și spun că Poseidon este de vină. Sau, dacă se elimină vreun excrement, ceea ce se întâmplă adesea din cauza caracterului violent al bolii, se administrează o incantație către Enodia; sau, dacă se elimină în forme mai mici și mai dense, ca la păsări, se spune că vine de la Apollo Nomius. Însă, dacă se scoate spumă pe gură și pacientul dă din picioare, atunci e înviuit Ares”.

După respingerea tuturor explicațiilor sacre, Hipocrate a prezentat o explicație proprie șocantă: „Creierul este cauza acestei afecțiuni”, a scris el, „la fel cum este și pentru alte boli foarte grave și voi declara clar acum în ce fel și din ce motiv se formează”.

Detaliile din explicația ulterioară a lui Hipocrate referitoare la etiologia epilepsiei, firește, nu au trecut testul timpului. Din punctul lui de vedere, creierul era un organ pneumatic, care pulsa pe rând flegmă și fiere. Era fin reglat la vânturi, iar vântul incorect care sufla asupra persoanei greșite la momentul nepotrivit putea face ravagii. Dacă vânturile de vest loveau un copil cu o constituție flegmatică, de exemplu, creierul copilului putea să ajungă să se „topească” temporar, moment în care se produceau crize epileptice. Recomandarea lui Hipocrate pentru astfel de copii era ca aceștia să fie protejați de vânturile de vest și expuși în schimb la vântul care suflă din nord, despre care se presupunea că le-ar congela creierul la loc și i-ar face bine.

Ce este important la Hipocrate nu este că și-a dat seama care sunt originile epilepsiei sau tratamentul său – nu a descoperit nici pe una, nici pe cealaltă –, ci că a început să se uite unde trebuie: nu către ceruri sau spre Muntele Olimp, ci spre zona chiar mai misterioasă din interiorul craniilor noastre.

În anii care s-au scurs de atunci, mulți doctori care au cercetat problema epilepsiei i-au călcat pe urme lui Hipocrate, aventurându-se din ce în ce mai adânc în creier, căutând o explicație lumescă pentru „boala sacră”.

Până la începutul anilor 1930, când un biciclist a pus la pământ un băiețel pe o stradă din Hartford, Connecticut, aceștia începuseră să descopere niște răspunsuri.

Haideți să ne închipuim că am fi în craniul lui Henry.

Haideți să ne imaginăm momentul imediat de după ce l-a lovit bicicleta, înainte să cadă la pământ, atunci când nici nu mai era în picioare, nici nu era întins pe jos, ci plutea prin aer.

Și creierul lui plutea. Era cuibărit în niște lichid cefalorahidian călduț în vreme ce îl străbăteau tot felul de senzații intense.

Durere localizată acolo unde îl atinsese bicicleta, frânturi din peisaj pe măsură ce se prăbușea, imaginea solului de care se apropia cu repeziciune, sunetul propriilor suspine involuntare, felul în care i se unduia părul ondulat în aer înainte să cadă de tot – toate aceste senzații și altele erau transmise, prin nervii din retinele lui, din canalele auditive, de la nivelul pielii, din sistemul vestibular, și îi invadau creierul, iar cel din urmă le procesa în ghiveciul multi-dimensional pe care îl resimțim în planul conștient atunci, pe loc.

Acum să ne închipuim impactul.

Henry a căzut pe partea stângă a capului, suficient de brutal încât să se aleagă pe frunte, chiar deasupra sprâncenei, cu o tăietură adâncă și lungă de vreo doi centimetri și jumătate. Apoi creierul lui a resimțit ceea ce este cunoscut sub numele de forțe de torsiune, adică forțe care l-au făcut să se rotească în interiorul craniului, în acest caz de la stânga la dreapta. Concomitent, a fost împins în față în pânțelele său apos, apăsând pe membrana subțire care este *pia mater* și membranele mai groase, arahnoida și *dura mater*, greutatea creierului comprimându-le până când s-au izbit toate de granița impenetrabilă a craniului. Creierul lui s-a deformat. Și-a schimbat forma exact la fel cum se întâmplă cu o minge de cauciuc atunci când se oprește într-o suprafață dură, apoi a fost împins înapoi. Dacă se mișca suficient de rapid, dacă revenirea a fost suficient de puternică, atunci a apăsât din nou pe straturile de izolație care protejează de obicei creierul, de această dată în partea opusă a craniului. Cel de-al doilea impact ar fi fost oarecum mai puțin violent decât primul. Și, dacă ciclul acțiune-reacțiune s-ar fi repetat încă o dată, generând o a treia deplasare, s-ar fi mișcat chiar mai încet. În mai puțin de o secundă s-a oprit din ricoșeu. Forța impactului se risipise, iar creierul lui Henry plutea din nou liniștit în lichidul lui cefalorahidian călduț.

Dar trauma se produsese deja.

În timpul aceluși prim impact violent și a reacției imediate, în timp ce creierul lui Henry s-a răsucit, a fost împins și a ricoșat, s-au întâmplat mai multe lucruri. Unele dintre aceste lucruri au fost de natură fizică și ușor de înțeles. Neuronii și celulele

gliale – chestiile din care sunt formate creierii noștri – s-au rupt și fragmentat. Alte lucruri care s-au petrecut în interiorul creierului lui Henry în acel moment violent au fost de natură chimică și electrică și sunt mai dificil de explicat. Din motive care încă sunt vag înțelese, atunci când creierul este supus la o combinație de forțe de torsiune și un impact brutal, așa cum s-a întâmplat în cazul lui Henry, aglomerări locale de neuroni se dezlănțuie într-un marș sincronizat. Explozii de electricitate se transmit prin axoni – filamentele plăpânde care se întind din fiecare neuron – și declanșează eliberarea de neurotransmițători la capete. Acești neurotransmițători conectează sinapsele dintre terminațiile axonilor și dendritele inactive ale neuronilor din apropiere, ceea ce face ca și cei din urmă să-și declanșeze propriul rotop de electricitate. Până la urmă, acel tsunami în creștere de neurotransmițători generează o încărcătură copleșitoare de activitate cerebrală. Oricare ar fi fost senzațiile și gândurile din creierul lui Henry înainte de acel moment – frica, durerea, confuzia –, au fost complet eliminate de această explozie de activitate. Ceea ce înseamnă că, destul de similar cu felul în care supratensiunea pune la pământ un calculator, Henry a fost pus la pământ.

Timp de cinci minute nu s-a întâmplat nimic. Creierul lui Henry și-a văzut de treabă cu obișnuitele sale sarcini autonome, care susțin în parametri optimi procesele vitale, însă, oricare ar fi fost centrul conștiinței sale, acela era temporar închis.

Apoi a revenit încet la activitate.

Henry a deschis ochii. Lumea l-a pătruns din nou ca un potop, cu forfota și zgomotul centrului orașului Hartford, glasul mulțimii care se aduna, durerea provocată de tăietura de pe frunte, căldura lipicioasă a sângelui care-i șiroia pe față: marșul susținut al experiențelor și senzațiilor fusese reluat.

Își revenise, dar nu era la fel.

Următoarea zi era 4 Iulie, iar Henry a mers cu familia la picnic. Era o vreme perfectă pentru asta: cald, fără ploaie. Tăietura de pe frunte îi fusese cusută și avea un pansament deasupra